

ARTICOLE

RĂSPUNDEREA STATULUI PENTRU ACTELE ORGANELOR DE STAT ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL

Alexandru CUCU*

Abstract: State responsibility for the conduct of state organs in international law.

The purpose of this paper is to describe briefly the issue of state responsibility in international law, with a special analysis of the situation of state responsibility for the conduct of state organs. This writing is an introduction to the study of international responsibility of states. In this work I tried to describe the shape of the subject in a general manner. I discussed also the problems of attribution of conduct of states organs to the state. I have tried to correlate the work of International Law Commission on state responsibility with the issue of authority.

I exposed a critique of an author on the conception of state responsibility adopted by the ILC.

The classic hypothesis in which the state responsibility is engaged it is for the conduct of it's organs. I explained the meaning of the term organ in accordance with the view of ILC.

In the end I attempted to make a connection of the ILC drafts on state responsibility for internationally wrongful acts and the three types of law described by Georg Schwarzenberger. Ideal types of law that could enable us to understand better a legal system.

Key Words: *State responsibility ; organs of a state; the three types of law; epistemic community, internationally wrongful act; attribution, primary rules; secondary rules; jus dispositivum; epistemic authority; direct responsibility; vicarious responsibility ; liability .*

Cuvinte cheie: *Răspunderea statului; organe statale; cele trei tipuri de drept; comunitate epistemică; ilicit internațional; imputabilitate; norme primare; norme secundare; jus dispositivum; autoritate epistemică; răspundere directă; răspundere indirectă; răspundere obiectivă*

1. Obiectul acestei lucrări este acela de a descrie în linii mari problematica răspunderii statului în dreptul internațional, cu aplecare spre cazul specific, al *răspunderii statului pentru actele organelor sale*. Acest studiu nu are pretenții de originalitate, ci

are un rol introductiv în subiectul acesta vast – răspunderea statului în dreptul internațional - o instituție esențială pentru orice sistem de drept. Ca atare poate fi considerat o propedeutică referitoare la răspunderea statului, cu o analiză mai de detaliu, pentru ipoteza specifică a răspunderii statului pentru actele organelor sale.

2. Nu mi-am propus să tratez această temă în mod exhaustiv. Scopul meu declarat este acela de a trasa contururile principale ale acestui subiect. Vastitatea¹ subiectului este covârșitoare, să nu uităm ca travaliul Comisiei de Drept Internațional privind răspunderea statului este lung, de peste 40 de ani. Ca punct de pornire am avut în considerare pentru trasarea „conturilor”, materialele CDI în special anuarul acestei comisii, publicat în 2001 (**Yearbook of the International Law Commission**, 2001, vol. II) - comisie cu un statut epistemologic de netăgăduit în această materie, și nu numai, această comisie din cadru ONU s-a mai ocupat de codificarea printre altele a dreptului tratatelor, al imunităților de jurisdicție în dreptul internațional, ș.a.

3. Lucrarea are următoarea structură: în prima parte am „plonjat” în instituția răspunderii în dreptul internațional - o privire generalistă, de suprafață, cu indicarea principalelor repere și direcții referitoare la această instituție; a doua parte am dedicat-o cazului particular în care statul răspunde pentru actele organelor proprii. În această din urmă parte am încercat să analizez și să exemplific cu jurisprudență, cum anumite fapte ale unor organe statale sunt atribuite statului. Analiza întreprinsă se vrea una ilustrativă, ci nu una riguroasă și completă.

4. Trebuie totuși să rămân cu ideea că ”răspunderea” așa cum a fost ”construită” de CDI - este o construcție teoretică de un înalt rafinament, construcție ce se vrea de factură universală; universală cu înțelesul că această răspundere ia naștere indiferent de ce fel de obligații internaționale sunt transgresate. Aici se observă amprenta tradiției juridice romano-germanice. Tradiția de *common law* fiind mai circumspectă cu privire la asemenea generalizări. De pildă Philip Allott în eseul său intitulat „**State Responsibility and the Unmaking of International Law**” (Răspunderea statului și destrămarea dreptului internațional) afirmă următoarele: „Două consecințe dăunătoare reies din utilizarea termenului „răspundere” ca o categorie generală și independentă în dreptul internațional. Prima consecință dăunătoare rezultă din consacrarea ideii că fapta ilicită este efectul comportamentului unei categorii generale de subiecte, cunoscute sub denumirea de «state», nefiind considerat comportamentul unor oameni responsabili din punct de vedere moral. Astfel se pune sub umbră faptul că încălcările dreptului internațional sunt produse de către oameni responsabili moralmente, persoane ce determină comportamentul statelor; aceste fapte fiind atribuite formal subiectelor de drept cunoscute sub denumirea de state. A doua consecință dăunătoare: astfel dacă răspunderea există ca o categorie juridică - ar trebui să-i fie dată o substanță juridică. În mod specific, condițiile generale ale răspunderii

trebuie să fie create pentru a fi aplicate apoi asupra tuturor drepturilor și obligațiilor. Rezultatul ce decurge din cele spuse, este că consecința ce se ivește din impunerea acestei răspunderi compromite serios scopul răspunderii, nu numai prin conceptualizarea acesteia (prima consecință negativă), dar de asemenea prin lăsarea unor lacune ce dau loc interpretării în cazuri concrete (a doua consecință negativă). Acolo unde juriști lasă loc pentru interpretare acolo se găsește loc pentru in Justiție².” Am ales să reproduc (să traduc) acest citat pentru a pune în lumină existența și a unor opinii „disidente” asupra concepțiilor CDI - nu că nu ar fi fost niște profesioniști în gândirea și elaborarea proiectului de articole privind răspunderea, ci doar că această formă abstractă poate duce la rezultate in juste în practică. În viziunea autorului mai sus citat, ficțiunea răspunderii statului are efecte pernicioase prin faptul că ar putea duce la in Justiție.

Aici se observă spiritul „inductiv” ce caracterizează sistemul de *common law* (faptele crează dreptul) spre deosebire de spiritul „deductiv” al sistemul continental (texte generale, abstracte, aplicate miriadelor de fapte concrete).

Eșafodajul teoretic al răspunderii internaționale este tributar doctrinei continentale, nume ca Roberto Ago și Dionisio Anzilotti au avut un cuvânt greu de spus în adoptarea acestei viziuni „generaliste”.

Faptul că multe domenii au regimuri specifice și speciale (drepturile omului, dreptul mării, dreptul spațial etc.), iar regimul general al răspunderii funcționează ca *jus dispositivum*, dă naștere la mai multe semne de întrebare. Oare aceste regimuri nu sunt suficiente sieși? De ce ar mai fi necesar un regim general?

5. În orice sistem de drept instituția răspunderii ocupă un rol central. Subiectele de drept răspund pentru comportamentul lor contrar dreptului obiectiv. Statul ca subiect de drept internațional, având personalitate juridică răspunde pentru asumarea obligațiilor internaționale.

6. Teoria răspunderii juridice a statului³ s-a dezvoltat de-a lungul istoriei, căpătând diferite aspecte și nuanțe. Dicționarul de terminologie de drept internațional publică următoarea definiție răspunderii internaționale: obligația care îi revine conform dreptului internațional public, statului căruia i se impută un act sau o omisiune contrară obligațiilor sale internaționale, de a furniza reparația statului care a fost victima actelor sale sau persoanelor ori bunurilor cetățenilor săi⁴. Iar în **The Oxford Companion to Law**, apare următoarea definiție: răspunderea statului este principiul de drept conform căruia statul ca și persoană juridică (subiect de drept) în dreptul internațional este ținut răspunzător pentru încălcarea angajamentelor sale și pentru faptele ilicite săvârșite – fiind astfel obligat la restituire ori reparație⁵.

7. În dreptul internațional există o regulă cutumiară (normă) care prescrie că statul ce săvârșește un act ilicit este răspunzător de acel fapt⁶. Răspunderea internațională apare ca o garanție a respectării normelor de drept internațional, acest

lucru contribuie la păstrarea ordinii internaționale. Regimul juridic al răspunderii internaționale este de factură cutumiară⁷ și funcționează ca *jus dispositivum*⁸. Dreptul convențional reglementează răspunderea statului numai în anumite cazuri izolate ca *lex specialis (self-contained regimes)*, nereglementând un regim general al răspunderii.

8. Jurisprudența internațională recunoaște în hotărârile sale că orice act ilicit, calificat astfel de dreptul internațional atrage răspunderea respectivului stat. În ceea ce privește existența obligații de a repara dauna produsă, acest lucru este un principiu de drept internațional, chiar o concepție generală în teoria dreptului și anume că încălcarea angajamentelor implică obligația de a repara prejudiciul produs⁹. Astfel încălcarea unui tratat constituie un fapt ilicit conform dreptului internațional chiar dacă în prevederile tratatului nu se leagă nici o consecință în ceea ce privește neîndeplinirea obligațiilor convenționale¹⁰.

9. Sintaxa răspunderii internaționale încapsulează următoarele elemente: *faptul generator al răspunderii, condițiile atribuirii (imputării) faptului ilicit* statului ca persoană juridică și *consecințele săvârșirii faptei* (particular vorbind diferitele forme de reparație¹¹). Aceste trei coordonate ale răspunderii internaționale sunt aprofundate¹² și în proiectul de articole CDI. Analiza acestor elemente va fi succintă, neîncercând a detalia diversele concepții, ci doar a arunca o anumită otheadă eșafodajului teoretic al răspunderii internaționale.¹³ Acest lucru e făcut cu scopul de a facilita o analiza mai detaliată a răspunderii statului pentru actele organelor de stat în dreptul internațional, problematică ce va fi abordată mai pe larg în cele ce vor urma.

10. Răspunderea internațională a statului decurge din acțiunile sau omisiunile organelor și funcționarilor săi, ce încalcă dreptul internațional. În literatura de specialitate se vorbește despre două concepții (teorii) privitoare la faptul ce dă naștere răspunderii¹⁴ internaționale. Aceste două teorii sunt: teoria culpei ce susține că faptul generator al răspunderii necesită pe lângă caracterul ilicit și existența culpei¹⁵ manifestată sub forma dolului, omisiunii sau neglijenței, această abordare este specifică școlii clasice a dreptului internațional începând cu Hugo Grotius. A doua abordare denumită concepția obiectivă¹⁶ are ca temei garanția ce decurge din activitatea statală, contrară dreptului internațional și presupune ca repararea daunei se face independent de vinovăție; imputabilitatea faptei ilicite a statului este condiția necesară și suficientă a angajării răspunderii. O proliferare a organelor statale și a agențiilor acestuia s-a soldat cu o aplicare crescută a răspunderii obiective¹⁷. Această teorie vine ca o critică la adresa primeia, promotor al acestei opțiuni fiind Dionisio Anzilotti.

11. O distincție importantă trebuie făcută în ceea ce privește răspunderea statului. Răspunderea statului este de două feluri: *directă* și *indirectă*. *Răspunderea directă* ia naștere în sarcina statului pentru actele proprii - pentru actele organelor sale,

pentru actele entităților subordonate ori pentru faptele persoanelor fizice îndrituite de către dreptul intern.¹⁸ Această ipoteză a răspunderii directe este subsumată actelor săvârșite în contul statului ori de către organele sale constituționale (autoritate legislativă, executivă și judecătorească) ori de către alte organe autorizate chiar și de persoane fizice împuternicite legal – acte ce se înscriu *intra vires* puterilor statale. *Răspunderea indirectă* este acea formă a răspunderii pe care o poartă statul față de alte acte în afară de cele proprii, cum ar fi: actele organelor sale comise *ultra vires*, pentru actele propriilor resortisanți și chiar pentru străini rezidenți pe propriul teritoriu.¹⁹ În proiectul de articole al CDI această problemă este abordată incidental în articolele 4-10 ce încearcă să sistematizeze în mod general ce comportamente ale diferiților indivizi trebuie atribuite statului.

12. Fapta ilicită²⁰ a statului - cea care dă naștere răspunderii acestuia a fost divizată în două categorii. În proiectele anterioare de articolele ale CDI de până în 2001 ilicitul internațional era de două feluri: delictelor și crimele²¹ internaționale. Această dihotomie a fost abandonată în proiectul de articole din 2001 datorită unor controverse de natură politică și teoretică asupra cărora nu voi insista.

13. În legătură cu determinarea faptelor ce sunt licite sau ilicite, acest lucru este circumscris de normele primare²² ale dreptului internațional.²³ Faptul ilicit din punct de vedere internațional creează raporturi juridice internaționale, potrivit concepțiilor clasice aceste raporturi se prezintă exclusiv ca raporturi bilaterale între statul care a comis fapta și statul care a fost vătămat²⁴. În lucrările CDI se face distincția²⁵ pe de o parte între normele primare (*primary rules*) ce impun statelor anumite comportamente ce trebuie urmate și normele secundare²⁶ (*secondary rules*) ce determină consecințele legale ale neîndeplinirii obligațiilor impuse de normele primare (aceste obligații cuprind toate tipurile de obligații internaționale indiferent de izvorul lor, materia reglementată sau de importanța lor).

14. Faptele internaționale ilicite pot fi comise împotriva unor „obiecte” atât de diverse încât nu se poate face un inventar exhaustiv al acestora. Unele exemple se pot da pentru o ilustrare a ilicitului internațional. Astfel un stat ar putea fi prejudiciat printr-o intervenție nejustificată în afacerile sale interne, prin violarea frontierelor de stat, prin încălcarea demnității statului (aplicarea unor tratamente ostile agenților diplomatici); aceste comportamente afectează drepturile ce sunt exercitate în concordanță cu competențele teritoriale ale statului. Mai pot fi și încălcări ale drepturilor în exercitarea competențelor personale²⁷ cum ar fi naturalizările forțate ale propriilor cetățeni ce au reședința în străinătate. De asemenea în materia tratatelor un act ce încalcă obligațiile izvorâte din tratat constituie un act ilicit. În timp de război un stat mai poate suferi pagube datorită actelor contrare lui *jus in bellum*. Se mai pot aminti și încălcările ce decurg din regimurile particulare (mai

coerente ca structură, totuși regimuri limitate *ratione materiae*) cum ar fi: drepturile omului, dreptul internațional al mediului, dreptul umanitar, dreptul mării, dreptul economic internațional ș.a.

15. Imputarea²⁸ comportamentului unor agenți statali ori chiar conduita persoanelor fizice statului este o problemă delicată ce a suscitat dezbateri asidue pentru a se ajunge la o anumită clarificare, limpezirea a acestei probleme spinoase. Imputabilitatea constă în încadrarea anumitor conduite individuale ale unor organe sau persoane - în categoria celor pe care dreptul internațional le consideră ca fiind fapte ale statului²⁹. Concepția atribuirii comportamentelor individuale ce încalcă o obligație internațională a statului apare ca o relație de cauzalitate³⁰ ce există între actul contrar dreptului internațional și comportamentul statului ce este considerat³¹ autorul aceluși act. Două observații sunt necesare pentru a clarifica concepția imputabilității. *Primo*, atribuirea³² unor acte ale persoanelor statului ia naștere numai în cazurile prevăzute de normele de drept internațional, care rămân indiferente la latura subiectivă a agentului. *Secundo*, dreptul internațional nu intervine în organizarea internă a statului, astfel din perspectiva dreptului internațional nu se poate stabili dacă agentul a acționat *intra vires* ori *ultra vires*.³³

16. Acestea fiind spuse, atunci când statul răspunde pentru faptele ilicite³⁴ săvârșite, statul trebuie să suporte anumite consecințe ce decurg din ordinea de drept internațională. Cu alte cuvinte, încălcarea ordinii internaționale, comisă de către un stat dă naștere obligației de a repara; în general această obligație constă în restabilirea situației anterioare³⁵. În principal consecințele răspunderii sunt: autoprotecția³⁶ (*self-help*), restituirea și reparația. Aceste probleme sunt doar amintite, o analiză a lor ar necesita o altă lucrare; în această ordine de idei mi-am propus să fac doar o compilație a punctelor cheie din tematica răspunderii statului în dreptul internațional. Iar în ceea ce privește analiza cazurilor concrete de răspundere a statului pentru actele organelor de stat, țelul este acela de a studia mai îndeaproape jurisprudența internațională și bineînțeles în corelație cu proiectul de articole al CDI. În ceea ce privește codificarea cutumelor referitoare la răspunderea³⁷ statului, Comisia a întreprins o muncă ce avut ca scop clarificare și organizare doctrinei pentru un posibil moment când acest proiect ar putea să devină un tratat.

17. O ultimă problemă ar fi cazurile care exclud caracterul ilicitului internațional. Acestea vor fi omise deoarece ar necesita o analiză³⁸ mai de detaliu care nu se încadrează în contextul acestei lucrări. Sunt în număr de șase: consimțământul statului lezat, legitima apărare, contra-măsurile, forța majoră, pericolul extrem (*distress*) și starea de necesitate. Circumstanțele³⁹ ce exclud ilicitul internațional (*circumstances precluding wrongfulness*) au un rol esențial în mecanismul răspunderii pentru că o dată invocate și dovedite duc la exonerarea de răspundere. În ipoteza în care un

stat este acuzat pentru un anumit comportament, el va putea pe cale de excepție, să conteste caracterul ilicit al comportamentului în discuție, probând circumstanța pe care dreptul internațional o califică ca circumstanță ce exclude caracterul ilicit.⁴⁰

18. Răspunderea internațională a statului cu toate că este îndreptată spre o viziune obiectivă⁴¹, rămâne totuși pavăza suveranității, deoarece este voluntaristă: statul va fi obligat la reparație numai pentru acele comportamente ce contravin obligațiilor sale internaționale, la crearea cărora or la aplicarea cărora a participat, ori cel puțin și-a dat consimțământul⁴² explicit sau implicit (a achiesat la aceste obligații).

19. În doctrină se face o distincție în cazul imputabilității pentru fapte ilicite⁴³ astfel: *răspunderea statului pentru actele organelor de stat, răspunderea statului pentru actele entităților abilitate să exercite prerogative ale puterii publice și răspunderea statului pentru acte care nu i se atribuie în mod direct*; aceste ipoteze sunt o abordare tradiționalistă ce atribuie comportamentul ilicit statului, cu toate că în relațiile internaționale s-au făcut prezente și alte organizații destul de puternice care au un anumit rol pe scena internațională, cum ar fi grupările teroriste, corporațiile multinaționale ori organizațiile nonguvernamentale.⁴⁴ Atribuirea unei conduite statului se particularizează după cum punem în discuție cui anume din organizarea statală, ori căror persoane ce sunt sub un anumit control sau direcționare din partea statului, îi sunt atribuibile statului aceste comportamente? Răspunsurile la această întrebare sunt oarecum greu de dat în mod tranșant deoarece datele factuale ale anumitor cazuri pun probleme dificile. Totuși proiectul CDI se ocupă cu această problemă într-o manieră concisă și oarecum abstractă. Atribuirea este reglementată în art. 4-11 din capitolul al II-lea, capitol ce face parte din prima parte a proiectului.

20. Am să trec în revistă răspunderea statelor pentru actele entităților abilitate să exercite prerogativele puterii publice și pentru faptele care nu le sunt atribuite în mod direct și am să las la urmă răspunderea statului pentru actele organelor de stat. Răspunderea statului pentru actele organelor de stat este situația normală în care statul răspunde, însă practica internațională a relevat și alte cazuri în care statului i s-au atribuit anumite comportamente ce nu erau ale organelor sale, de aceea și proiectul de articole a luat în vedere și alte ipoteze.

21. Conform principiului efectivității, statului îi este imputabil și comportamentul altor entități cum ar fi colectivitățile publice teritoriale (provincii, județe, municipii, etc.) independent de statutul lor din dreptul intern. Aceste entități fiind abilitate să exercite puterea publică, angajează răspunderea statului chiar dacă sunt unități cu competențe restrânse. De asemenea în cadrul statelor federale – statele federate neavând personalitate juridică internațională comportamentul acestora angajează răspunderea statului federal. O altă situație în care statul răspunde pentru faptele și

actele unor entități ce exercită puterea publică – sunt acelea în care o societate privată exercită funcții polițienești, ori o organizație profesională internă adoptă norme ce contravin dreptului internațional. În articolul 5 al proiectului CDI se precizează: „Conduita unei persoane or a unei entități care nu este un organ al statului conform cu articolul 4, dar care este abilitată de dreptul intern să exercite funcții ale puterii publice va fi considerată ca un act al statului conform cu dreptul internațional, cu condiția ca persoana sau entitatea să acționeze conform competențelor conferite într-o situație particulară”. Acest articol circumscrie în termeni generali în ce situații, conduita unor entități ce sunt împuternicite de dreptul intern cu exercitarea anumitor funcții ale puterii publice va fi atribuită statului. Pentru o efectivitate sporită și pentru a nu se putea invoca apărări facile ce ar duce la eludarea răspunderii, statul răspunde pentru toate actele *intra vires* sau *ultra vires*, indiferent dacă organele sau agenții și-au depășit sau nu competențele atribuite conform dreptului intern sau au acționat contrar instrucțiunilor care le guvernează activitățile.⁴⁵

22. Răspunderea statului pentru fapte care nu le sunt imputabile în mod direct, sub această denumire sunt circumscrise acele situații pentru care statul nu este ținut a răspunde, cum ar fi comportamentele particularilor și mișcările insurecționale⁴⁶. În cazul în care statul este obligat⁴⁷ să împiedice anumite comportamente ale particularilor și nu acționează în consecință, atunci statul va fi ținut răspunzător pentru abstențiune ilicită⁴⁸. Statul mai răspunde pentru particulari și în cazul în care aprobă ori își asumă comportamentul ilicit al propriilor resortisanți.

23. În mod normal statul răspunde pentru *actele organelor de stat*, această situație fiind una firească, deoarece organele statului sunt depozitarele voinței statele atât pe plan intern cât și pe plan internațional. Articolul 4 din proiectul CDI confirmă, că orice organ de stat indiferent că aparține puterii⁴⁹ legislative, judiciare, executive sau administrative și indiferent de poziția sa ierarhică în sistemul intern, poate angaja răspunderea statului. Prin sintagma „*organ de stat*” se înțelege orice individ sau entitate colectivă ce formează structura organizatorică a statului, ce acționează în numele statului. Organ al statului este orice persoană sau entitate ce are acest statut în conformitate cu dreptul intern al fiecărui stat. Aceste precizări ce sunt reproduse după comentariile⁵⁰ CDI la proiectul de articole din 2001⁵¹ au rol de a lămuri sfera noțiunii de organ statal, ținând cont de diversitatea structurilor statale. Voi încerca să delimitez cadrul ipotetic, în care răspunderea statului este angajată pentru actele organelor sale și de asemenea de a lămuri anumiți termeni în legătură cu această idee.

Principiul unității statului presupune că acțiunile sau omisiunile tuturor organelor etatice trebuie să fie privite ca acțiuni și omisiuni ale statului însuși. Nu mai trebuie amintit că nu există o anumită categorie specială de organe pentru

săvârșire faptelor ilicite internaționale, ci teoretic orice organ statal este în putință de a fi autorul unor fapte ilicite. Datorită miriadelor de obligații internaționale, disocierea organelor statului în organe capabile să comită fapte ilicite și altele ce nu pot săvârși asemenea fapte nu este susținută de dreptul internațional contemporan.⁵²

Mai este necesar de reamintit ca anumite conduite ale unor persoane fizice ori a unor entități colective ce nu au statutul de organ pot fi atribuite statului, dar aceste cazuri sunt situații particulare ce au ca punct de pornire și ca model ipoteza răspunderii statului pentru actele organelor sale - avatarul cheie⁵³ pentru toate celelalte cazuri de imputabilitate.

Jurisprudența internațională afirmă prin deciziile sale că comportamentul organelor etatice, ce acționează *intra vires*, este o regulă clar stabilită în dreptul internațional. În *Afacerea Moses* în sentința dată în acest caz, al unui tribunal arbitral (comisie mixtă a statelor SUA și Mexic), arbitrul Lieber susținea: „Un funcționar competent reprezintă *pro tanto* statul, care este din perspectiva dreptului internațional ansamblul tuturor funcționarilor împuterniciți cu exercitarea puterii publice”⁵⁴.

Dintr-o perspectivă istorică, regula enunțată în art. 4 alin. (1) a fost discutată de către state la Conferința de la Haga din 1930 privind codificarea dreptului internațional, desfășurată sub egida Ligii Națiunilor, în cadrul căreia statele au ajuns la un consens cu privire la faptul că statului îi sunt de atribuit acțiunile și omisiunile organelor sale. Astfel a treia Comisie a Conferinței a adoptat în mod unanim în prima lectură art. 1 ce avea următorul conținut: „răspunderea internațională a statului va fi angajată ca o consecință a oricărei neexecutări din partea organelor sale în îndeplinirea obligațiilor internaționale”.

Revenind la cele spuse despre sensul termenului „organ”, se mai impun anumite precizări: fiind un termen general acesta nu se limitează la organele centrale și la înalți funcționari⁵⁵ (cum sunt cei însărcinați cu conducerea afacerilor externe); se referă și la organe ce exercită orice funcție, neținându-se cont de ierarhizarea acestora din dreptul intern, aici intră organele de la nivel regional și chiar local (primari, consilii locale ș.a.); nu se face nici o deosebire între organele legislative, executive și judiciare. Acest lucru are rădăcini în practica arbitrală, de exemplu în *Afacerea Societate Comercială Salvador*, tribunalul a afirmat: „Un stat este răspunzător pentru actele conducătorilor săi, fie că aparțin puterii legislative, executive ori judecătorești, atâta timp cât aceste acte sunt comise *intra vires*”. CIJ a confirmat aceeași regulă în *Avizul Consultativ privind Imunitatea de Jurisdicție a unui Raportor Special al Comisie Drepturilor Omului*: „În conformitate cu o regulă bine stabilită a dreptului internațional, conduita unui organ al statului trebuie considerată ca un fapt al statului. Această regulă are (...) un caracter cutumiar.” În acest caz era vorba despre autoritatea judecătorească, dar după cum am spus

acest lucru se aplică și în cazul celorlalte autorități. Idee întărită de un *dictum* al CPIJ: „Din punctul de vedere al dreptului internațional și al Curții care este organul său, dreptul intern(...) exprimă voința și constituie activitatea statului, în aceeași măsură (n. C. A. ca actele autorității judecătorești), așa cum o fac emiterea unei legislații sau luarea unor măsuri administrative.”⁵⁶

În ceea ce privește principiul separării puterilor acesta nu este urmat într-o manieră rigidă, strictă ci este flexibil deoarece multe organe în diferite state exercite într-o manieră hibridă o anumită mixtură între cele trei puteri, astfel se pot întâlni situații ca aceste funcții să fie întretăiate. Se mai precizează pe lângă organele puterilor clasice și organe ce exercită „oricare alte funcții”, termen generic ce include alte funcții decât cele legislative, executive și judiciare. De exemplu în această situație se poate încadra darea de îndrumări⁵⁷ administrative sectorului privat.

Este irelevantă în materie de răspundere internațională a statului pentru fapte ilicite clasificarea actelor organelor sale din domeniul exercitării suveranității interne în: acte *jure imperii* și acte *jure gestionis*, deoarece statul va răspunde pentru faptele organelor sale nefăcându-se nici o deosebire de regim juridic între ele. Desigur încălcarea unui contract de către stat nu atrage automat violarea unei obligații internaționale. Mai este nevoie de o cerință suplimentară și anume de o denegare de justiție de către tribunalele statului în procedurile declanșate de partea contractantă vătămată. În orice caz încălcarea unui contract de către organele statului este fără echivoc o conduită imputabilă statului⁵⁸.

O altă lămurire ce necesită a fi notată, este cea dacă actele organelor cu o funcție inferioară în structura statală pot angaja răspunderea statului. Altfel spus dacă funcționarii inferiori pot angaja răspunderea statului, această situație este rezolvată în proiectul de articole CDI ținându-se cont și de jurisprudența arbitrală care s-a confruntat cu asemenea probleme. Nu se face nici o distincție în acest mod dacă cel care a acționat este un funcționar inferior, subordonat ori unul superior, aceste clase de funcționari răspund în egală măsură cât timp acționează conform limitelor atribuțiilor lor, adică în limita competențelor cu care au fost investiți⁵⁹. Cu toate că funcționarii de la nivelul inferior au o activitate limitată neputând lua anumite decizii finale, totuși conduita întreprinsă de aceștia înăuntrul competențelor, este în mod clar imputabilă statului. Comisiile mixte de arbitraj de după cel de al II-lea Război Mondial au afirmat în mod repetat că funcționarii de la nivelurile inferioare cum ar fi: primari, polițiști ș.a. duc la angajarea răspunderii statului, faptele acestora fiind imputabile statului.⁶⁰

Aducând în discuție ierarhia atât pe verticală cât și pe orizontală, este necesar să vorbim și despre organele de la nivel central și cele de la nivelul regional ori local. O întrebare legitimă ia naștere, oare organele de la nivel local sau regional pot angaja

răspunderea internațională a statului. Răspunsul este că da, deoarece în dreptul internațional nu se face nici o deosebire între aceste organe, unul dintre motive ar putea fi acela că dacă s-ar face o delimitare, statele ar putea să-și facă apărări facile ce ar duce la rezultate inechitabile. Practica arbitrală a recunoscut de mult acest principiu în materie de atribuire. De pildă comisia franco-italiană în *Afacerea Moștenitorii Ducelui de Guise* a afirmat: „Pentru scopul ajungeri la o hotărâre în prezenta cauză, contează prea puțin că decretul din 29 august 1947 nu a fost emis de către statul italian ci de regiunea Siciliei. Pentru că statul italian este răspunzător pentru punerea în aplicare a Tratatului de Pace, chiar și pentru Sicilia, necontând că Sicilia are un statut autonom în relațiile interne conform dreptului public al Republicii Italia.” Acest principiu a fost pe deplin acceptat de către statele ce au participat la Conferința de la Haga din 1930, conferință ce s-a ocupat cu probleme de codificare ale dreptului internațional în domenii diferite ale acestuia, pe agenda de lucru aflându-se printre altele și problema răspunderii statului. Plecând de la cele afirmate în sentința arbitrală anterioară se ivește o nouă bifurcație, și anume, regiunile (indiferent ce nume poartă ele) autonome ori statele federate dintr-o federație angajează răspunderea statului, răspunsul se întrezărește din cele spuse în sentința amintită, și este unul afirmativ. În materia imputabilității nu contează că unitatea teritorială este componenta unui stat federal ori o regiune autonomă *sui generis*; este de altfel irelevant dacă dreptul intern al statului în discuție conferă parlamentului federal puterea de a constrânge unitatea componentă de a respecta obligațiile internaționale ale statului federal. Sentința arbitrală cheie, ce a creat germenele acestei concepții este dată în *Afacerea Montijo*. Comisia mixtă franco-mexicană a reafirmat această regulă a atribuirii faptelor statelor federate statului federal în *Afacerea Pellat* unde a susținut că acest principiu al răspunderii internaționale a unui stat federal pentru toate faptele statelor federate este un corolar al principiului efectivității. Remarcând în mod special: „O asemenea răspundere nu poate fi negată, nici în cazuri în care constituția federală nu recunoaște puterii centrale federale dreptul de control asupra statelor federate sau obligația statelor federate de a respecta în activitatea lor internă dreptul internațional.” Această regulă în materie de atribuire a fost constant aplicată. Astfel de pildă Curtea Internațională de Justiție în *Afacerea LaGrand*, aplică următorul raționament ce pune oarecum în lumină cum funcționează regula atribuirii în cazul statelor federale: „Pentru că răspunderea internațională a statului este angajată de acțiunile organelor și autorităților competente ce funcționează în acel stat oricare ar fi acelea; pentru că Statele Unite trebuie să ia toate măsurile disponibile pentru a asigura ca Walter LaGrand să nu fie executat în timpul cât cauza este pendinte (n. C. A. în fața Curții); pentru că în conformitate cu informațiile ce le deține Curtea, punerea în aplicare a acestor măsuri indicate în prezentul ordin cad sub jurisdicția Guvernatorului Arizonei;

pentru că Statele Unite sunt în consecință obligate să transmită acest ordin Guvernatorului menționat; pentru că Guvernatorul Arizonei este obligat să acționeze în conformitate cu angajamentele asumate de către Statele Unite.” Motivul pentru aplicarea acestei abordări în ceea ce privește răspunderea statelor federale pentru comportamentul statelor federate este unul destul de evident, anume că structura și repartizarea puterilor statelor federale nu este uniformă ci diferă de la stat la stat. O idee ce întărește acest mod de atribuire a conduitelor statelor federate statelor federale, este acela că primele nu au calitatea de subiect de drept internațional astfel nu a capacitatea de a încheia tratate. Sunt totuși unele cazuri în care anumite state federate au o capacitate de a încheia tratate, conferită lor prin constituția federală (de exemplu cazul Elveției) – această ipoteză este una de excepție ce nu este reglementată de prevederile art.4 din proiectul CDI. În ceea ce am spus mai sus statul federal nu va fi răspunzător pentru tratatele încheiate de statul federat, cu o singură remarcă partea la tratat în caz de neexecutare va avea recurs împotriva statului federal. O altă situație specială se ivește atunci când într-un tratat este inclusă o clauză federală prin care răspunderea statului este limitată. Această ipoteză este *lex specialis* și are reguli proprii derogatoare de la regimul general, reguli ce se aplică numai între statele părți la tratat și în materia reglementată de către tratat.

Un organ include orice persoană sau entitate ce are această calitate conform dreptului intern al statului, acest lucru afirmat în art. 4 alin. (2) extinde în mod considerabil câmpul de aplicare al acestei norme înscrisă în art. 4. De observat că *statusul de organ*, calitatea de a fi organ este reglementată de dreptul intern. Aici se impun anumite precizări cu referire la cum se face această calificare, precum și lămurirea anumitor termeni care au un grad ridicat de abstractizare. Trebuie să pornim de la premisa că statutul de organ de stat este determinat de dreptul intern. Dreptul internațional rămâne indiferent la distribuirea competențelor între diferiți agenți ai statului; ideea că statul exercită puteri în ordinea internă prin delegarea acestora din partea dreptului internațional nu poate fi luată în considerare⁶¹. Acolo unde dreptul intern califică o anumită entitate ca și organ al său lucrurile sunt clare. Dificultățile se întrezar în situațiile în care *dreptul intern nu califică* anumite organisme ca și organe ale sale ori unde sunt circumscrise numai anumite relații dintre aceste organisme. În unele sisteme funcțiile diferitelor entități sunt determinate nu numai de sistemul de drept cât și de către practică⁶², o calificare făcută numai în concordanță cu dreptul intern ar fi o cale greșită de urmat. Dreptul intern nu face o listă completă cu toate organele sale, altele nu sunt determinate în nici un fel. În aceste cazuri în care dreptul intern nu poate califica în mod clar calitatea de organ etatic se va apela la o privire mai amănunțită a respectivului sistem pentru a se observa cum anumite organe și în ce mod se

exercită puterea publică, astfel se poate face o încadrare corectă a anumitor entități ca organe statale. Aplicând această metodă s-ar putea să îngustăm noțiunea de organ, ce are un sens mai larg în concepția art. 4 din proiectul CDI. De exemplu termenul „guvernare” în anumite sisteme de drept se referă doar la organismele de la nivelul cel mai înalt, cum ar fi șeful statului și miniștrii guvernului. În alte sisteme statutul poliției este unul special, aceasta fiind independentă față de executiv; acest lucru nu înseamnă că din perspectiva dreptului internațional nu sunt organe ale statului. Ca atare un stat nu poate să evite răspunderea pentru comportamentul unor organisme care *de facto* acționează ca organe etatice, prin simpla invocare a lipsei calității de organ a acelor entități, calitate ce nu o au *expressis verbis* conform dreptului intern. Sintagma „persoană ori entitate” are un înțeles larg ce include orice persoană fizică sau juridică, putând fi atât o persoană fizică ce deține o funcție publică, un departament, o comisie ori orice alt organism ce exercită *prerogative ale puterii publice*.

O ultimă chestiune ce trebuie pusă în discuție ar fi cea de a întreprinde o analiză pentru a clarifica când o persoană ori un organism în calitatea lor de organ își exercită funcția *intra vires* și delimitarea acestui caz de alte situații similare. O persoană⁶³ ce are calitatea de organ ce acționează în limitele atribuțiilor sale (*intra vires*), conduita acesteia este imputabilă statului în mod cert. Și este irelevant pentru acest lucru că acea persoană a avut un *comportament ulterior* ce s-a dovedit a fi un abuz de putere. Acolo unde o persoană este în mod aparent în exercitarea unei funcții publice aceste fapte sunt așijderea atribuibile statului. Distincția dintre *comportamente neautorizate* ale unui organ și *fapte săvârșite de persoane fizice în viața lor privată* a fost clar lămurită în practica arbitrală. De pildă, sentința tribunalului arbitral a Comisiei americo-mexicană în *Afacerea Mallen*; situația de fapt a fost următoarea: în prima fază un funcționar a acționat în sfera vieții sale private, iar o a doua faptă a aceluiași funcționar de data aceasta acționând în calitatea sa oficială - cu depășirea competențelor; tribunalul arbitral a reținut ca fapte imputabile statului numai acelea ce a fost săvârșită de către funcționar în calitatea sa oficială chiar dacă și-a depășit atribuțiile. De asemenea Comisia franco-mexicană în *Afacerea Caire*, a înlăturat răspunderea statului pentru că situația în care fapta a fost comisă nu avea nici o legătură cu funcția oficială și a fost de fapt o simplă faptă a unei persoane private. Aceste situații în care agenții statului săvârșesc anumite fapte ilicite ce au o aparentă legătură cu statul, ca acele fapte comise de aceștia în viața lor privată nu trebuie confundate cu faptele organelor ce își desfășoară activitatea într-o manieră ce excede competențele conferite (*ultra vires*), ori cu încălcarea procedurilor ce le aveau de urmat pentru atingerea unui anumit rezultat.

24. Sfera activităților statale este vastă, materializarea diferitelor comportamente statale nu poate fi cuprinsă într-o listă exhaustivă. De aceea am să mă axez pe cele mai importante fapte ale statului⁶⁴, conduitele sale reprezentative și din punctul de vedere al principiului separării puterilor în stat. În mod clasic puterile în stat sunt separate și sunt în număr de trei: puterea legislativă, executivă și judecătorească. Aceste trei „ramuri” au structuri ce diferă de la stat la stat. Din motive metodice⁶⁵ voi încerca să analizez separat cele trei puteri ale statului determinând și delimitând cum pot aceste organe principale în orice administrație etatică să comită fapte ilicite internaționale. Voi exemplifica aceste lucruri, dar nu neapărat într-o manieră riguroasă, ci doar să arăt cum forurile internaționale tratează problematica răspunderii. Fiecare dintre cele trei organisme se manifestă în mod diferit, particularizându-se prin tipurile de comportamente ce le adoptă. Acest lucru va fi discutat din punctul de vedere al putinței lor de a comite fapte internaționale ilicite și în ce mod anume .

25. *Executivul* este un termen generic ce cuprinde: autoritățile centrale și locale, diferitele agenții de stat și orice entitate ce are atribuții administrative. La nivelul superior, executivul este reprezentat pe plan internațional de către Șeful statului ce poate fi ori un Președinte sau un Monarh. La nivelul central funcționează de obicei un guvern cu diferiți miniștri. Aceste structuri sunt în mod variat organizate în diferite state, însă ce contează este că actele oricăror agenți arondați puterii executive angajează răspunderea statului, indiferent la ce nivel sunt încadrați. De asemeni prin extensie putem spune că și agenții diplomatici cât și forțele armate terestre, navale și aeriene sunt aparținătoare de executiv. Autoritățile administrației publice sunt cele prin care se realizează cele mai frecvente contacte între state și străinii aflați pe teritoriul său, în urma cărora pot rezulta încălcări ale unor obligații internaționale⁶⁶, atrăgând răspunderea statului⁶⁷. Asemenea încălcări pot proveni din varii domenii, de exemplu din arestări sau expulzări abuzive, din nerespectarea obligațiilor privind personalul diplomatic, din tratamentul aplicat investitorilor străini (vezi *Afacerea Elettronica Sicula S.p. A infra.*), din tratamentul aplicat străinilor etc. Cum am mai spus acțiunile ori omisiunile comise de funcționarii executivi sau săvârșite *ultra vires* de aceștia sunt imputabile statului, iar distincția dintre funcționari superiori și cei subordonați nu are relevanță, prin acțiunile ori omisiunile lor un ministru sau un funcționar vamal pot, în egală măsură să atragă răspunderea statului.⁶⁸ Aceste acte ale executivului pot fi incluse sub termenul general de acte de executare a legilor.

Practicile și actele administrative contrare dreptului internațional sunt în mod constant recunoscute ca imputabile statului. Aceste acte și practici aparțin agenților statali situați pe palierul inferior al administrație. Practica administrativă ilicită presupune repetarea actelor în timp și toleranța oficială manifestată față de ele⁶⁹.

In concreto acțiunile ori omisiunile întreprinse de o anumită entitate aparținând executivului sunt foarte diferite, iar circumstanțele fiecărui caz sunt importante în corecta stabilire a răspunderii statului. O analiză a practicii internaționale în cauzele contencioase⁷⁰ referitoare la faptele ilicite săvârșite de executivele statelor ar necesita o acribie desăvârșită, totuși acest lucru excede cadrului de lucru, în care mi-am propus să trag anumite linii de contur. Anumite exemple „sporadice” ar ajuta pentru a pune în lumină câteva abordări posibile.

În *Afacerea Elettronica Sicula S.p. A. (ELSI)*, Curtea Internațională de Justiție s-a confruntat cu situația de a stabili dacă exproprierea⁷¹ întreprinsă de Statul italian contravenea dreptului internațional (aici încălcarea unui tratat comercial dintre SUA și Italia), și în consecință dacă statului italian îi sunt imputabile actele și faptele autorităților care s-au ocupat cu procedurile de expropriere. Două companii americane⁷² erau în mare parte acționarii acestei societății comerciale, ELSI, o fabrică de produse electronice din Palermo, Sicilia. Datorită situației financiare precare ELSI se pregătea pentru lichidare, însă primarul orașului Palermo a emis un ordin de rechiziție⁷³ asupra bunurilor acestei societăți. Societatea a atacat acest ordin pe calea unui recurs grațios în fața prefectului, recurs ce a fost admis⁷⁴, iar ordinul primarului anulat. Alte proceduri ce au fost urmate de această societate - deschiderea procedurii falimentului, și o procedură judiciară întreprinsă pentru a obține despăgubiri pentru perioada de timp cât fabrica a fost rechiziționată. Trecând în mare peste constatările Curții putem reține că întrebarea esențială ce se pune este dacă această rechiziție încalcă prevederile Tratatului de comerț încheiat în anul 1949 la Roma și protocolul adițional din 1951 ce era încheiat între cele două state. În orice caz acțiunile întreprinse în această speță sunt acțiuni ale autorităților administrative printre altele. *Nota bene* prin amintirea acestui caz nu încerc să fac o analiză amănunțită a sentinței ci doar să puncteze chestiunile care au relevanță aici, anume că actele administrative pot angaja⁷⁵ răspunderea statului. Dispozițiile materiale din acest tratat⁷⁶ și analiza lor pe fond⁷⁷ nu vor fi amintite, un singur lucru va fi amintit, situația din această speță este o ipoteză clară de răspundere statală, prin prezența celor două elemente esențiale: presupusa încălcare a unei obligații internaționale și atribuirea conduitei statului; alta este situația concretă în care în funcție de faptele și circumstanțele cazului trebuie stabilit *in concreto* dacă anumite acțiuni sau omisiuni constituie fapte ilicite internaționale. Prin aducerea în discuție a acestui caz am vrut să arăt că problema atribuirii anumitor comportamente unor autorități executive⁷⁸ este o chestiune ce nu suscită discuții, ci de cele mai multe ori se prezintă ca o situație, clară. Anumite neclarități apar dacă acea conduită este sau nu o încălcare a unei obligații internaționale⁷⁹, totuși pot fi și unele cazuri în care atribuirea unei anumite conduite statului, să prezinte anumite confuzii, acest lucru nu a fost regăsit în afacerea mai sus menționată.

Reamintesc că sentințele internaționale ce le voi aduce în discuție au rolul de a ilustra și nu acele a de a fi criticate, ci pur și simplu de a exemplifica cum anumite organe statale fie ele executive, legislative ori judiciare acționează în numele statului și cum acest lucru duce la posibilitatea de a fi angajată răspunderea statului. Cum am mai spus această delimitare a organelor este una metodică pentru o abordare mai clară, însă nu se face nici o diferență de regim juridic ținând cont de calitatea acestor organe la săvârșirea⁸⁰ faptelor internaționale ilicite. În continuare voi aborda un alt caz adus în fața Curții Internaționale de Justiție, respectiv *Afacerea Activități militare și paramilitare împotriva Nicaragiei*. Acest caz a fost de o complexitate aparte, ce a suscitat controverse⁸¹; aici nu voi intra în seva faptelor și argumentării date de Curte, ci voi face o simplă schiță - doar subliniind anumite „contururi”. Pentru a putea înțelege mai bine și mai clar contextul acestui caz se cere o scurtă privire asupra cadrului istoric al relațiilor interstatale ce au legătură cu conflictul iscat între cele două țări SUA și Nicaragua.

Prima intervenție armată a Statelor Unite în Nicaragua a avut loc sub președinția lui William Howard Taft. În 1909 președintele Taft a ordonat înlăturarea președintelui Nicaragiei, Jose Santos Zeleya. În august și septembrie 1912, un contingent de 2300 de soldați ai marinei americane au debarcat în portul Corinto ocupând regiunea Leon și calea ferată spre Grenada. Un guvern pro american a fost format în timpul acestei ocupații. Tratatul Bryan-Chamorro din 1914 încheiat între SUA și Nicaragua a conferit Statelor Unite drepturi perpetue asupra Canalului Panama; acest tratat a fost semnat cu 10 zile înaintea deschiderii canalului. În acest mod SUA deținea controlul construcțiilor de canale în Nicaragua, neputându-se construi alte canale fără permisiunea statului SUA.

În 1927 sub conducerea țaranului Augusto Cesar Sandino, liderul care s-a împotrivit ocupației americane, astfel au avut loc mai multe atacuri împotriva guvernării. În anul 1933 trupele americane s-au retras, lăsând la conducerea statului o formațiune numită Garda Națională. În 1934 Anastasio Somoza Garcia, conducătorul Gărzii Naționale, a ordonat capturarea și executarea revoluționarului Sandino. Anul 1937 este perioada în care Somoza devine președintele Nicaragiei - o dată cu preluarea puterii acesta va instaura o dictatură ce va fi controlată de moștenitori acestuia până în anul 1979.

Căderea acestei dictaturi se datorează deturnări fondurilor străine destinate ajutării Nicaragiei după cutremurul din anul 1972. Mulți susținători ai dictaturii au început să o abandoneze în favoarea noilor mișcări revoluționare în creștere. Organizația ce și-a asumat conducerea revoluției se cheama Sandinista (FLSN), organizație ce s-a dezvoltat treptat influențând în mod considerabil angrenajul puterilor, ce se luptau pentru conducere. O revoltă a maselor a adus FLSN la putere în anul 1979.

Statele Unite erau de mult împotriva FLSN-ului, iar administrația Carter s-a mișcat rapid pentru a susține financiar și material o mișcare numită Somocistas, mișcare ce trebuia să înlăture puterea nou instaurată. Atunci când Ronald Reagan a preluat președinția Statelor Unite, s-a luat decizia ca ajutorul financiar să fie împărțit - acordându-se sprijin și facțiunii Contras, grupare formată din foștii loialiști ai vechii dictaturi. Congresul SUA a interzis în cele din urmă finanțarea celor două grupări, totuși Reagan a continuat finanțarea, dar într-un mod mai mascat prin vinderea de armament către aceste mișcări.

Digresiune aceasta am făcut-o pentru două motive o dată să pun în evidență datele istorice ce au dus la litigiul dintre aceste state și în al doilea rând pentru a arăta cum acțiunile statelor sunt complexe și se pot întinde uneori pe durate mari de timp, ceea ce face ca aprecierea și evaluare acestor fapte să necesite o probațiune machiavelică.

Acum am să rezum ce fapte a reținut Curtea, adică să vedem ce conduită îi este imputabilă statului american, acțiuni ce au fost săvârșite de armata americană *in concreto*, cât și de grupări susținute de statul american. Forțele armatei americane au minat porturile Nicaragiei (El Bluff, Corinto, Puerto Sandino). Acest lucru a fost înfăptuit fie în mod direct de către forțele armate, fie de către naționali altor state sud-americane sub îndrumarea și prin punerea la dispoziție a logistici necesare. Oficiali americani nu au avertizat în nici un fel transportul maritim internațional - unele mine au explodat cauzând pagube considerabile. Personalul armatei americane nu a participat în mod direct în toate operațiunile, dar autoritățile americane au planificat, direcționat și finanțat aceste acțiuni - astfel aceste acțiuni sunt imputabile statului american. SUA a mai întreprins de asemenea și atacuri aeriene asupra instalațiilor petroliere, a survolat teritoriul Nicaragiei fără consimțământul statului Nicaragua, aceste fapte sun atribuibile statului american. În general forțele armate fie ele terestre, navale sau aeriene aparțin executivului statului. Nu am să discut apărările SUA fiindcă acest lucru ar necesita o analiză mai de amploare care nu intră în obiectul lucrării mele.

26. Răspunderea statului prin intermediul *actelor legislative* poate fi rezultatul unei acțiuni sau abțineri a *organului legislativ*. Asemenea comportamente se pot materializa în diferite feluri, spre exemplu: *promulgarea unei legi contrare obligațiilor internaționale asumate de către stat, omisiunea organului legislativ de a edicta anumite legi necesare ori neabrogarea legilor contrare obligațiilor internaționale*. Față de dreptul internațional, legile naționale reprezintă manifestări ale voinței și activității statale cu același titlu ca și deciziile judiciare sau măsurile administrative. Nu contează că măsura ilicită din perspectiva ordinii juridice internaționale se aplică cetățenilor proprii statului. Această afirmație subliniază că ordinea juridică

internațională are propriile obligații și ceea ce este legal în sistemul de drept național nu legitimează un comportament antidoma și în ordinea internațională. Legislația internă nu are relevanță în stabilirea răspunderii internaționale. Ea prezintă importanță în situația în care anumite tipuri de legi apar ca o încălcare a dreptului internațional. În ceea ce privește felul legii interne, se impune următoarea observație, un tratat prevalează asupra unei constituții, în fața căruia aceasta trebuie să cedeze, legislația trebuie să fie adaptată tratatelor și nu tratatele legilor⁸². Această remarcă rezonabilă este invocată și în practica arbitrală, de exemplu în *Afacerea Montijo*. Am să ofer două exemple pentru ilustrarea anumitor cazuri din jurisprudența Curții Permanente de Justiție.

Primul exemplu este *Afacerea Fosfaților Marocani*. Afacere ce va fi prezentată cu un brief. În 1918 și 1919, Marocul a emis autorizații anumitor naționali francezi pentru forarea de fosfați. Apoi a transferat aceste autorizații unui resortisant italian. În 1920 a fost instaurat un monopol prin lege în domeniul fosfaților, iar în 1925 autoritățile marocane au refuzat să mai recunoască drepturile resortisantului italian căruia îi fusese acordată autorizația. După lungi negocieri, în anul 1936 Italia a demarat acțiunea judiciară în fața Curții Internaționale împotriva Franței (Marocul nu era independent era sub tutela Franței și a Spaniei), având ca teme acceptarea jurisdicției Curții de către Franța. Franța a invocat excepția lipsei de competență a Curții justificându-se că declarația de acceptare a jurisdicției Curții a fost ratificată în data de 25 aprilie 1931, această acceptare producându-și efectele de la această dată înainte și nu retroactiv. Pe 14 iunie 1938, Curtea a hotărât ca nu este competentă atâta timp cât cazul adus spre judecată în fața ei, este ivit dintr-o situație ce s-a întâmplat înainte ca Franța să accepte jurisdicția Curții.

Actele legislative materializate în acest caz sunt reprezentate de către dahirele (acte normative cu putere de lege) din 27 și 21 august 1920 emise de autoritățile marocane – acte normative ce au instituit un regim de monopol asupra resurselor de fosfați. Nu voi discuta dacă aceste măsuri sunt sau nu contrare dreptului internațional. *Una este să identifiți că un organ statal a avut un anumit comportament ce îi este imputabil, și cu totul altceva este să decizi dacă acest comportament încalcă vreo obligație internațională. Nota bene, nu se poate face vreo listă exhaustivă a tuturor faptelor ilicite ce le poate comite un anumit organ statal, aceste organe au facultatea de a săvârși aceste fapte, dar analiza acestora și observarea caracterului licit sau ilicit se face in concreto.* Regimul instituit de aceste acte normative, afirmă Curtea: „(...) aceste dahire sunt «fapte»...” din punctul de vedere al dreptului internațional.

Ca un al doilea exemplu, am să aduc în discuție Afacerea *Drepturile naționalilor Statelor Unite ale Americii în Maroc*. Un scurt rezumat cu principalele

puncte ale cazului este util pentru a putea să ne ancorăm în chestiunea actelor normative emise de către autoritățile marocane, concretizarea acestora în domeniul economic. Acțiunea judiciară a fost pusă în mișcare de către Franța, îndreptată fiind împotriva Statelor Unite ale Americii - în legătură cu drepturile resortisanților americani în Maroc. Cererile părților s-au axat pe punctele ce le voi aminti în cele ce vor urma. Se pune în dezbatere problema aplicării naționalilor americani a prevederilor Decretului prezidențial din 30 decembrie 1948, prin care importurile din SUA ar trebui supuse unei proceduri de control și autorizare. O altă problemă ce s-a supus spre evaluarea Curții a fost cea referitoare dacă SUA are jurisdicție consulară în Maroc. Ca ultim punct principal s-a mai discutat și posibilitatea juridică de a se încasa impozite de la resortisanți americani (problema imunității fiscale). Ținând de acest lucru s-a pus întrebarea dacă prevederile Dahirului din 27 februarie 1948 - ce prevedea impozitele de consum, ar fi aplicabile naționalilor americani. Din toate acestea pe mine mă interesează aici în mod special aplicarea aceluși dahir (dacă acesta este conform dreptului internațional) și regimul importurilor, dacă respectă cerințele ce decurg din dreptul internațional. Se observă că aceste regimuri fiscale și economice sunt instituite de acte normative emise de puterea legiuitoare. Acum voi prezenta constatările Curții cu privire la punctele ce le-am amintit ca de interes pentru acest exemplu (ce se vrea prin aceste exemple este să arat că organele statelor sunt considerate acte ale statului însuși, de observat că acest lucru este clar, dovadă fiind că hotărârile internaționale amintite i-au acest lucru ca subînțeles). Curtea a susținut că Decretul prezidențial din decembrie 1948 scutea Franța să fie supusă unei proceduri de control în materie de import, în timp ce SUA era supusă unui asemenea control. Acest tratament diferențiat nu este compatibil cu tratatul de la Algeciras (Actul General Al Conferinței internaționale de la Algeciras semnat la 7 aprilie 1906), în virtutea căruia SUA trebuia să fie tratată aidoma Franței în materie economică. Statele Unite au susținut ca naționali săi nu ar trebui să fie supuși în principiu legilor marocane, ci numai atunci când aceste legi ar fi primit anterior consimțământul statului american. Curtea a afirmat că nu este de altfel nici o prevedere de acest gen în nici un tratat, ce i-ar conferi SUA un asemenea drept, drept ce ar putea să existe numai ca un corolar al jurisdicției consulare. Dacă aplicarea unui anumit sistem de drept cetățenilor Statelor Unite fără consimțământul acestui stat ar fi contrar dreptului internațional orice conflict cauzat de această situație va trebui rezolvat pe căile ordinare de hotărâre a litigiilor internaționale. De altfel nici un tratat nu conferă imunitate fiscală cetățenilor americani. O asemenea imunitate originând din regimul capitulațiilor nu poate fi justificată prin efectul clauzei națiunii celei mai favorizate deoarece nici un alt stat nu beneficiază de acest regim pentru naționali săi. În ceea ce privește impozitele pe consum impuse de Dahirul

din februarie 1948, acestea sunt datorate pentru orice fel de bunuri, fie ele importate în Maroc ori produse aici; astfel acestea nu au natura juridică de taxe vamale, iar cetățenii americani nu sunt scutiți de aceste impozite.

27. În cazul *răspunderii pentru actele jurisdicționale*, răspunderea statului este angajată, la fel ca în situațiile celorlalte organe ale sale. Deși puterea judecătorească este independentă prin raport cu puterea legislativă și executivă, ea nu este independentă față de stat, ca subiect de drept internațional⁸³. Din acest punct de vedere, soluția unei instanțe judecătorești este susceptibilă să atragă răspunderea statului, ca și o lege edictată de parlament sau un act al puterii executive. Răspunderea statului pentru actele organelor judiciare poate rezulta din mai multe tipuri de comportamente cum ar fi: *denegarea de justiție*, orice întârziere sau obstacol nejustificabil în administrarea justiției, condamnarea unui străin de către un tribunal excepțional, neexecutarea unei decizii judecătorești dată în favoare unui străin, o hotărâre manifest injustă ș.a. Pentru o anumită sistematizare vom spune că aceste comportamente se încadrează în două grupe: prima fiind *denegarea de dreptate*, iar a doua *injustiția notorie*. Mai există și o anumită situație specială în care anumite hotărâri judecătorești sunt incompatibile cu anumite norme de drept internațional, de pildă soluțiile ce ignoră imunitatea de jurisdicție a unui diplomat sau a unui stat străin ori nesocotirea unui tratat internațional privind extrădarea.

Exemple de *injustiție notorie* pot fi: omisiunea de a face publică o sentință, deposedarea ilegală de documentele care puteau servi ca mijloace de probă, omisiune de citare a părților într-un proces judiciar. *Denegarea de justiție* are un sens destul de larg în dreptul internațional; în proiectul Universității Harvard cu privire la răspunderea statului pentru pagube cauzate străinilor la art. 9 apare următoarea „definiție”: „Există denegare de justiție atunci când se întârzie nejustificat sau este obstrucționat accesul la tribunale, când se manifestă deficiențe grave în administrarea procesului de fond sau a căii de atac, sau incapacitatea de a furniza acele garanții care sunt considerate în general ca indispensabile unei bune administrări a justiției sau când există o sentință în mod manifest injustă. O eroare a unui tribunal intern care nu conduce la o injustiție manifestă nu constituie o denegare de justiție⁸⁴.” În jurisprudența arbitrală s-a contribuit la definirea denegării de justiție. Astfel în *Afacerea Columbia vs. SUA* din 1872 s-a afirmat: „Nici o cerere nu poate fi fondată, este o regulă, pe simplul fapt al existenței unor forme procedurale criticabile, sau al modului de administrare a justiției în tribunalele unei țări; deoarece se prezumă că străinii cunosc aceste aspecte înainte de a efectua tranzacții în țara respectivă. Totuși, o violare evidentă a substanței dreptății naturale, cum ar fi, de exemplu, refuzul de a asculta partea interesată, sau refuzul de ai permite să prezinte probe, echivalează cu o

absolută denegare de justiție. Națiunile sunt responsabile față de acei străini, în cazurile enumerate mai sus, în primul rând pentru denegare de justiție, iar în al doilea rând, pentru acte notorii de injustiție. Primul caz apare atunci când tribunalele refuză să primească plângerea, sau să decidă asupra plângerii reclamantului, efectuate în conformitate cu formele procedurale stabilite, sau atunci când intervin întârzieri nejustificate și impardonabile în cursul procesului. Al doilea caz apare atunci când anumite hotărâri se pronunță și se pun în executare cu violarea flagrantă a legii, sau sunt în mod manifest nedrepte⁸⁵.”

În continuare voi aduce spre o analiză sumară câteva cazuri din jurisprudența internațională, în aceeași manieră cum am făcut mai sus și la celelalte puncte. Referindu-mă la „actele organelor judiciare ce încalcă dreptul internațional”, am vrut să indic despre ce anume voi discuta, însă să nu se înțeleagă că voi enumera anumite comportamente ale acestor organe ce constituie în mod categoric fapte ilicite (acest lucru este valabil și secțiunile referitoare și la celelalte organe). Acest lucru ar fi relativ datorită diferențelor ce pot apărea *ratione temporis* și *ratione materiae*.

Afacerea Lotus este un caz celebru ce a fost judecat de Curtea Permanentă de Justiție de la Haga în anul 1927. Litigiul s-a ținut între Franța și Turcia. Am să prezint o scurtă privire asupra faptelor din acest caz. În data de 2 august 1926 cu puțin înainte de miezul nopții, a avut loc o coliziune a unui vapor francez numit Lotus, ce se îndrepta spre Constantinopol, cu un vas carbonifer turc numit Boz - Kourt la o distanță de aproximativ 6 mile marine de Capul Sigri (Mitlyane). Boz - Kourt s-a rupt în două, scufundându-se, opt cetățeni turci aflați la bordul acestuia au pierit. După acordarea ajutorului necesar celor naufragiați, vaporul Lotus și a continuat cursul spre Constantinopol, undea ajuns în data de 3 august. În timpul coliziunii, căpitanul vasului Lotus era domnul Demons - cetățean francez, locotenent în serviciul comercial naval și căpitanul acestui vas; în timp ce vasul Boz-Kourt era direcționat de căpitanul Hassan Bey, ce fusese salvat din urma naufragiului.

În data de 3 august poliția turcă a demarat o anchetă pentru a lămurii împrejurările acestei coliziuni. Următoarea zi, căpitanul vasului Lotus a înmănat raportul său asupra celor întâmplate către consulatul general al Franței în Turcia. În 5 august locotenentului Demons ia fost cerut de către autoritățile turce să debarcheze pentru a putea să contribuie la procurarea de dovezi. În final s-a ajuns la arestarea preventivă a locotenentului Demons și a căpitanului turc. Cazul a fost adus în fața Curții Penale din Istanbul pentru a fi judecat pe data de 28 august. Cu această ocazie locotenentul Demons a invocat în fața Curții excepția lipsei de jurisdicție a instanțelor turce de al judeca (imunitate de jurisdicție); Curtea a respins această excepție. În data de 15 septembrie Curtea a pronunțat o hotărâre

care la condamnat pe Demons la executarea a 80 de zile de închisoare și la plata unei amenzi de 22 de lire turcești.

S-a pus problema de a determina printre altele dacă comportamentul autorităților judiciare turce constituie o denegare de justiție. S-a mai pus de asemenea și problema de a stabili dacă statul turc are jurisdicție de a demara un proces penal împotriva unui resortisant străin, respectiv francez. Curtea a hotărât că nu există denegare de dreptate și că procesul penal început de autoritățile turce nu încalcă nici o regulă de drept internațional. Nu am dat toate detaliile acestei afaceri pentru că m-am rezumat la a pune în lumină conduita autorităților judiciare. Acest caz a fost unul ce a suscitât discuții aprinse în doctrina dreptului internațional.

În următoarele rânduri voi discuta pe scurt despre *Afacerea Ambatielos*. Litigiu iscat între Grecia și Marea Britanie. Acest conflict a fost cauzat de neînțelegerile dintre proprietarul de vase maritime Nicolas Eustache Ambatielos și guvernul britanic. Ambatielos a comandat de la acest guvern nouă vase convenind prețul și termenele de predare. Însă guvernul britanic nu a respectat termenele de predare convenite. Nepredarea vaselor la timpul convenit i-a cauzat lui Ambatielos imposibilitatea de a efectua plăți. În cele din urmă s-a ajuns la resechestrarea vaselor deja în proprietatea lui Ambatielos. Acesta a încercat în fața curților britanice să-și rezolve dificultatea, dar nu a avut câștig de cauză.

În data de 9 aprilie 1952, Grecia a introdus o acțiune împotriva Marii Britanii la Curtea Internațională de Justiție (aici avem de a face cu exercitarea dreptului de protecție diplomatică a statului). Guvernul Greciei a susținut că Ministerul Comerțului britanic nu a prezentat în fața curților interne documentele ce ar fi atestat termenele de predare a produselor. Și de asemenea se mai susține că Curtea de Apel a Marii Britanii, nu a admis apelul domnului Ambatielos. Acționând în acest mod organul judiciar nu a respectat prevederile Tratatului de comerț și navigație din 1886 dintre Marea Britanie și Grecia. Forul internațional a hotărât că nu are jurisdicție, astfel nu se poate pronunța asupra cererilor statului elen. Totuși este competentă să decidă dacă statul britanic este obligat sau nu să demareze proceduri arbitrale în conformitate cu tratatul mai sus amintit.

Punctul de vedere al guvernului elen a fost acela că cetățeanul grec nu a avut parte de un tratament conform Tratatului de comerț și navigație, care în art. XV paragraful 3 prevede „liberul acces la curțile de justiție.” Liber acces ce i-a fost îngrădit naționalului grec, prin intervenția autorităților executive. Anume prin neprezentarea documentelor ce ar fi putut dovedi termenele de predare ale vapoarelor. Acesta este argumentul cheie pe care se bazează statul grec în susținerea cererilor sale. Marea Britanie a răspuns în contradictoriu, susținând că „liberul acces” trebuie înțeles într-o manieră restrictivă. Faptul că cetățeanul grec

a avut posibilitatea să stea în fața curților britanice atât prin introducerea unei acțiuni în justiție cât și prin apărările formulate în timpul procesului a două cetățenilor britanici, ne duce cu gândul că o îngrădire în obținerea remediilor judiciare nu a fost în această situație. Acestea fiind spuse, Curtea Internațională de Justiție nu a judecat fondul acestei acțiuni, ci doar a hotărât că cele două state sunt obligate să coopereze pentru reglarea acestui conflict pe calea arbitrajului⁸⁶.

Concluzii

28. Regula clar stabilită în dreptul internațional că statul răspunde pentru actele organelor sale – este o *regulă cutumiară* ce nu creează, de cele mai multe ori, probleme de aplicare. Stabilitatea și claritatea acestei regulii nu se poate reține însă despre întreaga instituție a răspunderii. Fiindcă reglementarea unei asemenea instituții este greu de atins în sistemul de drept internațional, care este un *amestec curios al celor trei tipuri fundamentale de drept*⁸⁷. M-am gândit să fac o corelație cu felurile de drept delimitate de *Georg Schwarzenberger*, fiindcă instituția răspunderii îndeplinește o *funcție sistemică esențială*. *Dreptul puterii, dreptul reciprocității și dreptul coordonării* - cele trei tipuri de drept sunt forme ideale, în realitate se găsesc doar forme hibride, dar asta nu ne împiedică să folosim aceste noțiuni pentru a caracteriza un anumit sistem de drept. Oricum un anumit sistem de drept combină aceste feluri de drept în proporții diferite. Dreptul puterii este tipul caracteristic sistemului de drept internațional și acest lucru se observă și în abordarea proiectului de articole. Spun acest lucru fiindcă circumstanțele ce exclud ilicitul internațional sunt în așa fel concepute în cât mă duc cu gândul la dreptul puterii, *în special starea de necesitate*. În reglementarea articolelor, starea de necesitate operează atunci când pericolul grav și iminent amenință: un interes esențial al statului, interes care poate fi salvagardat numai prin comportamentul ilicit adoptat în stare de necesitate, și comportamentul ilicit în stare de necesitate nu afectează de o manieră gravă un interes vital al statului față de care există obligația internațională violată. Se observă cum anumite interese ale statelor pot justifica o faptă ilicită. Remarca lui *Georg Schwarzenberger* mi se pare edificatoare în acest sens: „Având în vedere că un asemenea drept [drept al puterii] e cel mai bine servit atunci când caracteristicile și funcția sa reală sunt deghizate, pe cât posibil, de o fațadă de aspecte tehnice și doctrine cvasi-etice, el tinde în mod necesar să îndeplinească simultan funcția unei ideologii prin care interesele legitime pe care le protejează sunt deghizate și camuflate sub aparența identității cu interesele tuturor.”⁸⁸

29. Comisia de drept internațional este o *comunitate epistemică*, expresie împrumutată de la Ernst Haas, datorită nivelului foarte înalt pe care îl controlează are o „influență neobișnuită asupra politicianilor și birocratilor și ca o consecință ideile [ei] devin o parte a politicii”⁸⁹. Aplecarea acestei comisii asupra instituției răspunderii denotă interesul crescut despre această temă a juriștilor internaționali, ci nu neapărat un interes statal. Să nu uităm că proiectul de articole asupra răspunderii nu este izvor de drept internațional, dar are o *autoritate*⁹⁰ *remarcabilă în determinarea normelor de drept internațional*.

30. Acest proces de *codificare* a dreptului internațional întreprins de CDI privit fiind din punct de vedere sociologic ne duce cu gândul la ideea de „birocratizare”. *Birocratizare* care în înțelesul profetic al lui *Max Weber* nu înseamnă nu numai o dominație a unui anumit grup social, ci și o dominație de gândire inerentă acestui grup social⁹¹.

Grosso modo, răspunderea statului necesită o abordare delicată, această abordare a fost concretizată în proiectul de articole. Abstractizarea, forma unui tratat, rafinamentul și concizia exprimării ne duce cu gândul la o anumită menajare politică, astfel încât statele să nu pară rănite în propriile interese statale.

Răspunderea în dreptul internațional are un *caracter strict reparatoriu*⁹², discuția răspunderii penale a statului prin aplicarea unor amenzi penale (*punitive damages*) cu rol represiv, este controversată.

De reținut că prevederile privind răspunderea statului înmănușate în proiectul de articole sunt invocate de tribunalele internaționale, însă arbitrii sau judecătorii internaționali nu trebuie să uite că ele nu sunt izvor de drept, astfel trebuie privite cu un ochi critic, ca un simplu îndrumar, adăstarea în concretețea faptelor nu trebuie ignorată în aceste situații. Practica statelor va confirma în timp efectivitatea regulilor elaborate de CDI, fiindcă *cutuma* rămâne un examen principal pentru aceste articole. Acestea fiind spuse rămând în gând cu importanța instituției răspunderii, pot spune că efectivitatea regulilor din proiectul CDI va constata dacă într-adevăr s-a întreprins o codificare⁹³ sau s-a experimentat într-o manieră așa zisă de „dezvoltare progresivă”.

* Masterand, Drept european, Universitatea de Vest din Timișoara; alexcucu82@yahoo.com.

¹ Nu numai complexitatea temei este în discuție, să nu uităm avantajul larg de discuții ce-l naște acest subiect dintr-un anumit punct politic.

² Philip Allott, **State Responsibility and the Unmaking of International Law**, 29 Harv. Int L. J., 1988, pp. 13-14 *passim*.

- ³ Pentru o scurtă incursiune asupra evoluției ideii de răspundere a statului v. Georg Nolte, **From Dionisio Anzilotti to Roberto Ago: The Classical International Law of State Responsibility and the Traditional Primacy of Bilateral Conception of inter-state Relations**, EJIL, 13/2002
- ⁴ Este o definiție din **Dictionnaire de la terminologie du droit international**, Sirey, Paris, 1960; citată după Marțian I. Niciu, **Drept internațional public**, Servo Sat, Arad, 2001, p. 102.
- ⁵ David M. Walker, **The Oxford Companion to Law**, Clarendon Press, Oxford, 1980, p. 1179.
- ⁶ Regulă ce a fost introdusă și în Proiectul de articole CDI la art. 1 cu următorul conținut: Orice fapt ilicit al statului atrage răspunderea internațională a aceluia stat. vezi **Yearbook of the International Law Commission**, 2001, vol II (Part Two).
- ⁷ Comisia de drept internațional încă din 1949 încearcă să codifice această materie, ultimul proiect de articole este cel din 2001.
- ⁸ Norme care pot fi modificate prin norme consensuale contrare.
- ⁹ CPIJ, *Afacerea Fabrica Chorzow*, Serie A, nr. 17, p. 29.
- ¹⁰ *Idem*.
- ¹¹ Prejudiciul ca un element constitutiv al răspunderii este o problemă controversată în doctrină, iar în ceea ce privește practica acesta este o cerință pentru acordarea de despăgubiri. Dar R. Ago raportor al CDI urmând opinia lui Anzilotti consideră că prejudiciul este inclus în fapta ilicită.
- ¹² Aprofundate în înțelesul studierii practicii internaționale - ce degajează cutumele în această materie - și apoi transpunerea acestor cutume printr-o codificare de tip generalistă, esențializată, tendință ce se înscrie în curentul denumit dezvoltarea progresivă a dreptului internațional.
- ¹³ Răspunderea internațională revine în principal statelor, poate incumba și organizațiilor internaționale cât și persoanelor fizice, în anumite condiții.
- ¹⁴ Folosesc termenul de răspundere, care mi se pare mai potrivit, ci nu acela de responsabilitate care are mai multe conotații psihologice.
- ¹⁵ Practica internațională ce a luat în vedere această abordare: *Afacerea Canalul Corfu*, ICJ Reports, 1949, p. 4; *Home Missionary Society Claim*, 6 R. I. A. A. pp. 42-44.
- ¹⁶ *Afacerea Caire*, 5 R. I. A. A. pp. 516.
- ¹⁷ Rebecca M. M. Wallace, **International Law**, Sweet and Maxwell, London, 1997, op.cit. p. 176.
- ¹⁸ L. Oppenheim, **International Law, a Treaties, vol I, Peace**, Longmans, London, 1905, p. 199.
- ¹⁹ *Ibidem*, pp. 199- 200.
- ²⁰ Fapt ilicit este expresia echivalentă pentru *internationally wrongful act*, expresie folosită în proiectul CDI, denotație ce cuprinde atât acțiunile cât și omisiunile.
- ²¹ Statul suveran nu poate fi pedepsit (nu-i se pot aplica pedepse punitive) cu toate acestea se poate acționa într-un mod coercitiv pentru a se obține reparația prejudiciului produs. vezi L. Oppenheim, op. cit. p, 201
- ²² Norme ce reglementează comportamente în sensul dat de H. L. A. Hart.
- ²³ Calificarea unui act al statului ca fapt ilicit internațional este reglementată de dreptul internațional. Această calificare nu este afectată de o aceeași calificare a aceluiași fapt ca licit de dreptul intern. (art. 3 din Proiectul CDI)
- ²⁴ În dreptul internațional contemporan se vorbește și despre obligațiile erga omnes ce revin tuturor statelor. vezi *Afacerea Barcelona Traction*, în ICJ Reports, 1970, p.32
- ²⁵ Această distincție este considerată una funcțională ci nu o diviziune necesară conceptuală. cf. James Crawford, **The ILC Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: A Retrospect**, AJIL. Vol. 96/2002, pp.876-879.

- ²⁶ Această dihotomie se distanțează de concepția lui H.L.A Hart ce consideră normele secundare ca reguli despre reguli ce regelementează producerea, interpretarea și conferirea de competențe iar normele primare se adresează comportamentelor.
- ²⁷ Materia clasică în care intervine răspunderea statului este aceea în care un cetățean străin este prejudiciat de către alt stat fie prin prejudicii aduse bunurilor acestuia ori prin afectarea integrității fizice a respectivului străin.
- ²⁸ Comportamentul individual al agenților este o stare de fapt și răspunderea statului va fi atrasă numai dacă o conduită particulară încalcă o obligație prescrisă statului pentru a avea o anumită comportare. vezi Pierre – Marie Dupuy, **Dionisio Anzilotti and the Law of International Responsibility of States**, EJIL, 3/1992.
- ²⁹ Grigore Geamănu, **Drept internațional public**, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, op. cit. p.331
- ³⁰ Această relație de cauzalitate trebuie înțeleasă într-un sens diferit de nexul causal deoarece este o consecință a atribuirii unei anumite conduite a unui subiect de drept printr-o normă juridică, iar nu într-un cadru de relații de fapt de ordin fizilogic sau psihologic. Vezi în Grigore Geamănu punctul de vedere a lui D. Anzilotti p..331 n. 268.
- ³¹ Imputabilitatea apare ca o ficțiune juridică ce consideră ca actele anumitor entități sunt însăși actele statului. Vezi. Rebecca M. M. Wallace, **International Law**, Sweet and Maxwell, London, 1997, p. 176.
- ³² Atribuirea și imputarea îi folosesc ca termeni interșanjabili.
- ³³ Pierre – Marie Dupuy , **Dionisio Anzilotti and the Law of International Responsibility of States**, EJIL, 3/ 1992, p. 144 și *passim*.
- ³⁴ Statul răspunde și pentru anumite activități care nu sunt interzise de dreptul internațional, dar această răspundere nu intră în discursul nostru. Așa numita răspundere pentru risc (*liability, Haftung*) diferită de răspunderea pentru fapte ilicite (*responsibility, Verantwortlichkeit*).
- ³⁵ Dionisio Anzilotti citat în Pierre- Marie Dupuy , p. 145.
- ³⁶ Temă ce ține de sancțiunile în dreptul internațional.
- ³⁷ V. Robert Rosenstock, **The ILC and State Responsibility**, AJIL, vol. 96/ 2002, p.797.
- ³⁸ V. pentru o analiză riguroasă v. Jean Salmon, **Les Circumstances excluant l illeceite**, în Karl Zemanek, Jean Salamon , **Responsabilite internationale**, Pedone, Paris, 1987.
- ³⁹ Invocate fiind obligația internațională devine inoperantă.
- ⁴⁰ Valentin Constatin, **Drept internațional public**, EUV, Timișoara, 2004, op.cit. p. 355.
- ⁴¹ Obiectivă în înțelesul că conduita agenților ce acționează pentru stat este debarasată, pentru a constitui o faptă ilicită, de cerința de a fi comisă cu vinovăție sub forma culpei sau a intenției, a nu se confunda cu răspunderea pentru risc care în doctrina românească se mai denuște sub această frazeologie.
- ⁴² v. Pierre- Marie Dupuy, **Dionisio Anzilotti and the Law of International Responsibility of States**, EJIL, 3/ 1992, pp. 147-148
- ⁴³ Imputabilitatea în cazul răspunderii absolute (*damnum sine injuria*) este o tematică ce a fost abordată în mod separat de CDI fiindcă în acest caz nu este vorba despre o faptă ilicită ci despre o activitate licită conform dreptului internațional - ce a produs anumite prejudici transfrontaliere.vezi. Karl Zemanek, **La responsabilite des Etats pour faits internationalment illicites, ainsi que pour faits internationalment licites**, în Karl Zemanek, Jean Salmon, **Responsabilite internationale**, Pedone, Paris, 1987, pp.26-32
- ⁴⁴ Vezi. John R.Crook, Daniel Bodansky, **The ILC s State Responsibility Articles. Introduction and Overview**. AJIL, vol. 96/2002, unde autorii se întrebă asupra problemei imputabilității(atribuirii) în cazurile mai delicate în care statul nu are un raport direct și evident în comiterea anumitor fapte contrare dreptului internațional.
- ⁴⁵ Valentin Constatin, **Drept internațional public**, EUV, Timișoara, 2004,op.cit. p. 350
- ⁴⁶ O observație se impune și anume dacă faptele insurgențiilor își ating obiectivul acestea vor fi considerate ale statului însuși conform cu principiul continuități statale.

- ⁴⁷ Obligațiile ce incumbă statului conform normele primare ale dreptului internațional sunt în principal de trei feluri: *obligații ce impun adoptarea unei conduite precis determinate, obligații ce impun atingerea unui anumit rezultat și obligații de a preveni un anumit eveniment.*
- ⁴⁸ *Afacerea Personalului diplomatic și consulara al SUA la Teheran*, este cazul clasic în această materie.
- ⁴⁹ Putere este aici folosit cu un sens funcțional sinonim cu autoritate.
- ⁵⁰ Vezi. **Yearbook of the International Law Commission**, vol II, Part II, 2001
- ⁵¹ Pentru o înțelegere cât mai clară și mai profundă se impune consultarea comentariilor la articolele făcute chiar de CDI
- ⁵² Aceste probleme sunt răspunsuri la întrebarea: Pentru ce acte va răspunde statul ca și persoană juridică? vezi. L. Oppenheim, **International Law, a Treatise, vol I**, Longmans, 1905, London, p. 203
- ⁵³ De pildă conform art. 8 din proiectul CDI conduita autorizată de către stat, astfel imputabilă lui, dată unor entități ori persoane fizice, trebuie să fi fost autorizată de către un organ al statului, fie direct, fie indirect.
- ⁵⁴ "An officer or person in authority represents pro tanto his government, which in a international sense it is the aggregate of all officers and men in authority." (citată după **Yearbook of the International Law Commission**, vol II, Part II, 2001, p.40)
- ⁵⁵ Am tradus cu termenul de funcționar termenul officer din limba engleză, termen întâlnit mai în toate textele de limbă engleză.
- ⁵⁵ Am tradus cu termenul de funcționar termenul *officer* din limba engleză, termen întâlnit mai în toate textele de limbă engleză.
- ⁵⁶ From the standpoint of International Law and of the Court which is its organ, municipal law ... express the will and constitute the activities of States, in the same manner as do legal decisions or administrative measures în *Certain German Interests in Polish Upper Silesia*, Merits, Judgment No. 7, 1926, P.C.I.J., Series A, No. 7, la p.19
- ⁵⁷ "Giving administrative guidance" expresia din limba engleză pare mai revelatoare; Dacă o asemenea "guidance" implică o încălcare a unei obligații internaționale poate ridica anumite dificultăți, însă această "guidance" (îndrumare, direcționare) este în mod clar imputabilă statului.
- ⁵⁸ Vezi de exemplu hotărârile CEDO în cauza *Swedish Engine Drivers Union v. Sweden*, CEDO Series. A, No. 20 (1976), la p. 14 și cauza *Schmidt and Dahlström v. Sweden, ibid., Series A, No. 21 (1976)*, la p. 15
- ⁵⁹ Cu toate acestea în art. 7 din proiectul CDI se prevede: Conduita unui organ al statului or a unei entități învestită cu elemente ale puterii publice va fi considerată un fapt al statului în dreptul internațional dacă acel organ sau entitate acționează conform competențelor, chiar dacă își depășește autoritatea or contravine împuternicirii primite. Regulă ce dă glas principiului efectivității.
- ⁶⁰ De exemplu a se vedea *Afacerea Roper* 4 R. I. A. A pp.145-148
- ⁶¹ Pierre- Marie Dupuy, **Dionisio Anzilotti and the Law of International Responsibility of States**, EJIL, 3/ 1992, op.cit. p. 144; Georges Scelle consideră exact opusul.
- ⁶² Spre pildă în sistemele de common law
- ⁶³ Folosesc aici termenul persoană cu referire atât la persoană fizică cât și la cea juridică.
- ⁶⁴ Această expresie vrea să desemneze acele manifestări de voință ale statului în relațiile sale cu alte subiecte de drept internațional
- ⁶⁵ Statul răspunde pentru faptele sale fără nicio distincție, această analiză separată are alte motivații decât cea a diferențierii răspunderii
- ⁶⁶ În dreptul internațional ideea de încălcare a unei obligații poate fi reținută ca echivalentul pentru ideea încălcării drepturilor subiective ale altora, așa cum susținea R. Ago
- ⁶⁷ Raluca Miga Beșteliu, **Drept Internațional. Introducere în dreptul internațional**, All Beck, București, 1998, op.cit. p.3
- ⁶⁸ Idem
- ⁶⁹ Valentin Constatin, **Drept internațional public**, EUV, Timișoara, 2004, op.cit. pp.348-349

- ⁷⁰ O observație se impune, în dreptul internațional nu există jurisdicții obligatorii, iar conflictele de interese între state, cele de o importanță crescută nu sunt rezolvate pe cale judiciară.
- ⁷¹ În sentință s-a pus problema interpretării unor termeni din tratatul în cauză; în formele sale autentice respectiv în limba engleză apare termenul "taken" iar în limba italiană "espropriati", primul fiind mai cuprinzător decât cel din limba italiană.
- ⁷² Fiind de naționalitate americană, statul american și a exercitat dreptul de protecție diplomatică, ce se manifestă și printre altele și prin inițierea procedurilor judiciare internaționale.
- ⁷³ Folosesc aici termenul rechiziție nu ca pe o măsură de deposedare forțată reglementată de dreptul român ci ca pe un termen ce desemnează o deposedare indiferent de cauzele ce au dus la această măsură.
- ⁷⁴ Perioada de rezolvare a recursului a fost nerezonabilă 16 luni
- ⁷⁵ v. întreaga sentință cu soluția finală și cu argumentele Curții în, I.C.J. Reports, 1989.
- ⁷⁶ Conformitatea cu dreptul intern și conformitatea cu prevederile unui tratat sunt lucruri diferite. Ce se prezintă ca o încălcare a unui tratat poate fi legal în dreptul intern; și ce este ilegal în dreptul intern poate fi legal conform prevederilor unui tratat.
- ⁷⁷ Soluția Curții a fost de respingere a pretențiilor formulate de SUA, constatându-se că faptele autorităților italiene nu contravin nici unei obligații internaționale, respectiv că nu se încalcă nici o prevedere din tratatul *inter partes* încheiat între cele două state.
- ⁷⁸ În acest caz în mod clar comportamentul primarului orașului Palermo este un comportament imputabil statului italian
- ⁷⁹ Pentru detalii dacă conduita autorităților italiene este o încălcarea a obligațiilor convenționale v. I.C.J. Reports, para. 67 -135 ,1989
- ⁸⁰ Comportamentul acestor organe în transgresarea obligațiilor internaționale poate fi și combinat nu neapărat numai din partea unui singur organ ci din partea mai multora.
- ⁸¹ V. pentru anumite lămuriri și piste bibliografice suplimentare Anthony D Amato, **Nicaragua and International Law: The "Academic" and the "Real"** , AJIL vol.79/1985
- ⁸² Ion M. Anghel; Viorel I. Anghel, **Răspunderea în dreptul internațional**, Lumina Lex, București, 1998, op.cit. pp.32-33
- ⁸³ Raluca Miga Beșteliu, **Drept Internațional. Introducere în dreptul internațional**, All Beck, București, 1998,op.cit. p.364
- ⁸⁴ Valentin Constatin, **Drept internațional public**, EUV, Timișoara, 2004 p.325-326. , apud Ian Brownlie **Principles of Public International Law** ,Clarendon Press, Oxford, 1973 loc.cit. p. 515
- ⁸⁵ Cit.în Valentin Constantin, loc. cit. p.326
- ⁸⁶ V. soluția Comisiei mixte greco-britanice în 12 R. I. A. A. pp.83-153
- ⁸⁷ Georg Schwarzenberger, **Cele trei tipuri de drept**, în Valentin Constantin, **Doctrină și jurisprudență internațională**, op.cit, p. 53
- ⁸⁸ În Valentin Constantin, cit. p.43
- ⁸⁹ Valentin Constantin, apud, p.32
- ⁹⁰ O observație se impune cu privire la conceptul de autoritate, aceasta este de două feluri *autoritate epistemică și autoritate deontică*, CDI este titulara unei autorități epistemice în domeniul dreptului internațional. A se vedea J.M. Bochenski, Ce este autoritatea?,Ed. Humanitas, București, 1992
- ⁹¹ Philip Allott, **State Responsibility and the Unmaking of International Law**,29Harv. Int L. J, 1988, op. cit. p.9
- ⁹² Distincția dintre răspundere civilă/penală respectiv delictuală/contractuală nu este operantă în dreptul internațional.
- ⁹³ Codificare care l-a rândul ei este dubioasă în sistemul dreptului internațional, deoarece organul legislativ nu este unul central , ci normele sunt produse în mod descentralizat.